

Hoe Norbert de H. Schrift navolgde

Op theoretisch vlak zal niemand er aan twijfelen dat een studie van Norberts spiritualiteit dient te steunen op objectief-wetenschappelijke gronden, d.w.z. op een grondige bronnenstudie. Dit zal voor iedereen vanzelfsprekend lijken, maar toch moet men vaststellen dat tot op heden iedere tijd opnieuw zich een Norbert-figuur heeft geschapen die beantwoordde aan de vroomheid van de eigen tijd en soms zeer ver van de twaalfde-eeuwse bronnen afweek. Denken we bijvoorbeeld maar aan de voorstellingen van Norbert als bestrijder van ketterijen of als kampioen van de eucharistie vanaf de 17de eeuw¹).

Gedeeltelijk is deze "aanpassing" van Norberts figuur aan de idealen van de eigen tijd te verklaren door het feit dat Norbert zelf geen geschriften heeft nagelaten, tenzij enkele oorkonden, zodat zijn opvattingen slechts onrechtstreeks kenbaar zijn uit de beoordelingen door zijn tijdgenoten en door een voorzichtig en kritisch gebruik van de hagiografische bronnen. Anderzijds kan het terecht verwondering wekken dat Norberts biografen nooit de moeite hebben genomen alle bronnen over hem te verzamelen en kritisch te bestuderen. Indien zij al naar de bronnen teruggrepen en niet eenvoudigweg de vorige biografie nog wat mooier en heiliger naschreven, dan beperkte hun bronnenstudie zich toch meestal tot het lezen en letterlijk overnemen van de *Vitae Norberti* en het *De miraculis s. Mariae Laudunensis* van de monnik Herman.

Weliswaar blijft ook nu het kritisch gebruik van hagiografische bronnen een ingewikkelde opgave en bestaat er ook nu nog geen eensgezindheid onder de historici over de vraag in hoeverre deze bronnen historisch bruikbaar zijn. Sommigen stellen nog zonder meer dat alle hagiografische bronnen waardeloos zijn wat de meegedeelde feitenkennis betreft en enkel kunnen gelden als bouwstoffen voor de mentaliteitsgeschiedenis. Dit kan voor sommige *Vitae*, vooral dan uit de Merovingische en Karolingische periode het geval zijn, doch voor de twaalfde eeuw lijkt ons dit standpunt totaal onhoudbaar. De *Vitae Norberti* bijvoorbeeld, ontdaan van hun hagiografische ballast aan topoi,

¹) Ook in de laatste decennia werd Norberts bedoeling meermaals ingeroepen om ideeën te lanceren die hem helemaal vreemd waren.

leveren nog een rijke oogst aan onaanvechtbare historische gegevens. Het komt er enkel op aan onderscheid te maken tussen wat betrouwbaar is en wat niet, maar die vraag dient tenslotte voor elke historische bron te worden gesteld. Bij dit oordeel over hagiografische bronnen zullen de historici, naargelang hun belesenheid, kritische zin en intuïtie, vaak tot afwijkende besluiten komen.

Ook in deze kleine bijdrage, die tenslotte een aspect van Norberts vroomheid tot studieobject heeft, zullen we ons dikwijls op glad ijs begeven. Uit enkele teksten uit de *Vitae* en enkele handelwijzen van Norbert krijgt men stellig de indruk dat hij voor zichzelf en zijn volgelingen een letterlijk volgen van de H. Schrift op het oog had. Daarom loont het wellicht de moeite zijn hele levensloop eens vanuit dat perspectief te bekijken. De gestelde vraag is dus de volgende: welke handelingen stelde Norbert omdat hij meende daartoe door een tekst van de H. Schrift te worden aangespoord? De bedoeling van deze bijdrage is dus niet in de eerste plaats te achterhalen welke methode van bijbelinterpretatie Norbert in theorie voorstond, de letterlijke van Hiëronymus en de Kerkvaders, de allegorisch-mystieke van Rupert van Deutz, de moraliserende (*tropologia*) van Guibert van Nogent, of welke andere dan ook, maar wel hoe Norbert in de praktijk meende te moeten handelen. Over Norberts opvattingen inzake exegese bezitten we trouwens geen enkele inlichting tenzij de vage uitlatingen van Guibert van Nogent, die niet toelaten met zekerheid te stellen dat Norbert enkel de letterlijke verklaring zou hebben voorgestaan, maar wel dat hij over de H. Schrift mediteerde en predikte²).

Of een bepaald schriftcitaat een maatgevende invloed heeft uitgeoefend op Norberts bekering, zoals bij Franciscus een eeuw later het geval zal zijn³), bleef onbekend. Men zou uiteraard voor zijn kluizenaarsleven tussen 1115 en 1118, dat gewijd was aan gebed, studie van de kloostergebruiken en boeteprediking, naar bijbelse voorbeelden kunnen zoeken, maar de beschikbare bronnen vermelden niet dat dit alles geschiedde om bepaalde voorschriften uit de H. Schrift na te volgen.

Een eerste maal kan Norbert letterlijk de H. Schrift hebben gevolgd toen hij, vlak na zijn priesterwijding en bij gelegenheid van zijn eerste

²) Daarover W.M. GRAUWEN, *Guibert van Nogent en Norbert van Gennep*, in *Anal. Praem.*, 1983, LIX, nr. 3-4, blz. 206-220.

³) Namelijk door de perikoop van de zending der apostelen, *Matt.* 10, 5vv., op 24 februari 1208. Zie K. ELM; art. *Franziskus von Assisi*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl. IV, München, Zürich, 1989, kol. 83.

H. Mis reeds, meende zijn collega's van Xanten te moeten terechtwijzen. Dit gebeurde uiteraard vanuit zijn vurige bekeringsijver als neofiet, maar de hagiograaf van *Vita A* wijst er ook op dat dit in overeenstemming was met een schriftwoord van Sint-Paulus⁴). Zowel Norbert zelf als zijn hagiograaf dachten en handelden helemaal in de sfeer van de H. Schrift. Dit maakt het uiteraard moeilijk onderscheid tussen beiden te maken en nauwkeurig af te lijnen wat aan Norbert en wat aan zijn hagiograaf moet worden toegeschreven.

Toen Norbert op het Concilie van Fritzlar, 28 juli 1118, zijn levenswijze trachtte te verantwoorden, zou dat, althans volgens de *Vitae Norberti*, gebeurd zijn door een beroep op een aantal bijbelteksten. Het zou echter onvoorzichtig zijn zonder meer te stellen dat Norbert zelf deze teksten voor het Concilie heeft geciteerd. De *Vitae* werden tenslotte ten vroegste dertig jaar na de feiten neergeschreven⁵).

Wel mag men voor zeker aannemen dat zijn debuut als pelgrim na Fritzlar door hem, zoals door de andere pelgrims uit die tijd, werd aangevoeld als een navolging van Abraham⁶). Daartoe kan men veilig besluiten, niet alleen omdat de *Vitae* dit uitdrukkelijk meedelen, maar veeleer wegens de hele pelgrimssymboliek die toentertijd leefde. Speciaal het afstand doen van zijn goederen was ongetwijfeld door evangeliewoorden geïnspireerd⁷). Zijn totale "ontlediging" te Hoei, waarbij zijn laatste geld wordt weggegeven, verwijst weliswaar rechtstreeks naar de uitdrukking van Hiëronymus: *nudus nudum Christum sequi*⁸), die echter zelf o. m. verwantschap vertoont met enkele uitspraken van Sint-Paulus⁹).

⁴) *Vita A*, MGH., SS., 12, blz. 672, II Tim. 4, 2.

⁵) Zie betreffende de datering van de *Vita A*, de *Inleiding tot de Vita Norberti A*, in *Anal. Praem.*, 1984, LX, nr. 1-2, blz. 13-17: nl. 1145-1161/64, en voor de *Vita B*, de *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Anal. Praem.*, 1990, LXVI, nr. 3-4, blz. 136-140, nl. 1152-1164.

⁶) Daarover het artikel: *Norberts reis naar Saint-Gilles-du-Gard, 1118*, in *Anal. Praem.*, 1990, LXVI, nr. 1-2, blz. 5-22.

⁷) Hierbij kan men denken aan de perikopen van de roeping van Matteus (*Matt.*, 9, 9-10; *Mark.*, 2, 13-15; *Luk.*, 5, 27), van de andere apostelen (*Matt.*, 4, 18-22; *Mark.*, 1, 18, *Luk.*, 5, 1-11), aan het verhaal van de rijke jongeling (*Matt.*, 19, 16-24; *Mark.*, 10, 17-31, *Luk.*, 18, 18-30), alsook aan de zendingsrede van Christus (*Matt.*, 10, 8-10, *Mark.*, 6, 7-11, *Luk.*, 9, 1-5), die uitdrukkelijk in de *Vitae Norberti* en in de *Additamenta* wordt geciteerd.

⁸) Als recente studie hierover moge de verwijzing volstaan naar R. GRÉGOIRE, *L'adage ascétique "Nudus nudum Christum sequi"*, in *Studi storici in onore di O. Bertolini*, Pisa, 1972, dl. I, blz. 395-409. Daarover ook M.L. ARDUINI, *Rupert von Deutz (1076-1129) und der "status christianitatis" seiner Zeit*, Keulen, Wenen, 1987, blz. 220, noot 165.

⁹) *Rom.* 8, 35; 1 *Kor.* 4, 11; 2 *Kor.* 11, 27.

Daarna volgt de periode waarin Norbert enkel een pelgrimsleven leidt, uitsluitend gewijd aan boete en versterving en zonder prediking. Ook deze vrij korte periode, van ca. september 1118 tot 23 maart 1119, betekent een navolging van een aantal bijbelse thema's. Slechts gedurende deze periode van een zestal maanden heeft Norbert niet gepredikt, enkel en alleen omdat hij dit in het Romaans nog niet kon. Voor het overige maakte de prediking steeds een essentieel deel uit van zijn opvatting van het apostolisch leven, vanaf 1115 tot aan zijn dood¹⁰). Norberts hele levenswijze sedert zijn bekering was bijbels geïnspireerd, maar spijtig genoeg is het meestal niet mogelijk de concrete bijbelteksten aan te wijzen waardoor hij zich liet leiden en die hij trachtte letterlijk na te volgen.

Na deze eerste maanden van zijn pelgrimsleven, gedurende dewelke hij nog niet predikte omdat hij door een gebied trok waarvan hij de taal niet machtig was, volgt een prediktocht langs Fosses, Moustier-sur-Sambre, Gembloers en Corroy-le-Château in de nazomer of in september 1119. Op deze tocht zou Norbert uitsluitend vrede en verzoening hebben gepredikt. Meer dan ooit leefde Norbert hier naar bijbels model. Vooreerst liep hij blootsvoets¹¹). Vervolgens volgde hij letterlijk het evangelisch voorschrift om "geen reiszak, geen schoeisel, noch twee tunieken te dragen¹²)". Naar twaalfde-eeuwse opvattingen betekende dit een apostolisch leven leiden, d.w.z. leven zoals Christus en de apostelen, dus een letterlijk opvolgen van de voorbeelden uit de H. Schrift. Tegelijk voelt en gedraagt Norbert zich als een pelgrim op aarde, een ander bijbels thema dat hem nauw aan het hart lag¹³).

Te Moustier blijft Norbert tot het negende uur bidden in zijn kamer met de deur gesloten, terwijl het volk op zijn prediking staat te wachten. Wanneer Hugo hem discreet daarop attent maakt, antwoordt hij dat men God moet dienen volgens Diens wil en niet volgens de wil der

¹⁰) *Vita A*, blz. 683: "...regulam quam beatus Augustinus suis instituit offerri praecepit. Apostolica etenim vita, quam in praedicatione susceperat, iam optabat vivere..."; idem in *Vita B*, AA. SS. dl. 1 juni, blz. 823C/D, nr. 51.

¹¹) Zie daarover W.M. GRAUWEN, *De betekenis van het blootsvoets lopen in de middeleeuwen, voornamelijk in de 12de eeuw*, in *Archief-en Bibliotheekwezen in België*, 1971, XLII, nr. 1-2, blz. 141-155.

¹²) *Vita A*, blz. 675: "Iuxta mandatum namque evangelii neque peram, neque calciamenta neque duas tunicas portabat..."; *Vita B*, blz. 816F, nr. 28. Citaat uit *Matt.* 10, 10; *Luk.* 9, 3 en *Luk.* 10, 4.

¹³) Daarover meer in het artikel: *Norbert als vredesapostel te Fosses, Moustier, Gembloers en Corroy-le-Château*, in *Anal. Praem.*, 1992, LXVIII, nr. 1-2, blz. 17-42.

mensen¹⁴). Deze passage houdt weerom een letterlijke navolging in van verscheidene bijbelcitaten, maar men moet zich natuurlijk afvragen in hoeverre de voorstelling van zaken van de hagiograaf stamt, die uiteraard Norbert als een evangelisch man wil voorstellen en hem met Christus wil vergelijken.

Na aldaar twee H. Missen te hebben gelezen, houdt Norbert een toespraak, die vanzelfsprekend door de hagiograaf werd opgesteld, maar waarschijnlijk toch Norberts mentaliteit dicht benadert. Hij citeert namelijk nogmaals het Schriftwoord betreffende de zending van de 72 leerlingen, een tekst die de basis vormt van de spiritualiteit van de *Wanderprediger*. Hier echter wordt de tweede opdracht van Christus aan zijn leerlingen aangehaald, nl. dat hun eerste woord wanneer zij een huis binnentreden moest zijn: "Vrede zij dit huis"¹⁵). Dit citaat past goed in de context van de vredestichting en wordt daarom door de hagiograaf aangewend. Toch bezitten we een tweede getuigenis dat Norbert ook dit voorschrift letterlijk heeft opgevolgd, zelfs wanneer het huis dat hij binnentrad een kerk was¹⁶).

Vroeger werd reeds aangestipt hoe het *propositum* van Norbert, zoals dat uiteengezet werd in de *Vita A*, en volgens die bron gericht was tot de kanunniken van Sint-Maarten te Laon in 1119, een reactie van Norbert betekende op de wantoestanden van de maatschappij waarin hij leefde¹⁷). Hoe namelijk die maatschappij leed aan eindeloze veten en betwistingen, waarvoor de gevoerde processen zelden een definitieve oplossing brachten, want ook die processen bleven eindeloos aanslepen en de rechtsbedeling in de toenmalige standenmaatschappij was vaak allesbehalve objectief en rechtvaardig. Ook de kloosters ontkwamen niet aan die betwistingen, want ook voor hen was grondbezit de noodzakelijke levensvoorwaarde. Daaruit volgde op sommige plaatsen een slechte verhouding van de kloosters met hun naburen, vooral dan wanneer de kloosters steeds meer uitbreiding namen en groeiden in omvang en invloed, zodat ze een ernstige bedreiging voor hun omgeving werden. Indien de term "anticlericalisme" mag gebruikt worden voor de 12de eeuw, dan moet hij ongetwijfeld verstaan worden in deze zin,

¹⁴) *Vita A*, hfst. 7, blz. 676; *Vita B*, AA. SS., dl. I juni, blz. 817, nr. 32.

¹⁵) Zie over dit alles het artikel vermeld in noot 11.

¹⁶) Deze passage uit de *Additamenta* zal verder worden behandeld.

¹⁷) Daarover het artikel: *Paus Calixt II te Laon in november 1119 en het "propositum" van Norbert*, in *Anal. Praem.*, 1991, LXVII, nr. 3-4, blz. 175-186.

zelden als een leerstellige tegenstelling, maar eerder als een rivaliteit op materieel vlak van lekenheren die zich bedreigd voelden door de expansie van de kloosters¹⁸). Deze laatsten konden weliswaar minder gemakkelijk beroep doen op fysisch geweld, tenzij dan langs hun kloostervoogd om, maar zij konden zich juridisch veel beter wapenen dan om het even welke lekenheer door pauselijke en bisschoppelijke bekrachtigingen, door echte en vaak ook valse oorkonden waardoor hun bezittingen en rechten werden veilig gesteld.

Vanuit deze toestanden valt het best te begrijpen dat de hervormers uit het begin van de 12de eeuw niet alleen het armoede-ideaal hoog in het vaandel schreven, maar ook wensten door eigen handenarbeid in hun onderhoud te voorzien.

Doch deze maatschappijkritische houding was tevens een evangelische. Ook in het evangelie immers werd de armoede zalig geprezen¹⁹), werd aanbevolen processen te vermijden door met de tegenstander overeen te komen alvorens men bij de rechter aanbelandde²⁰) en werd zonder meer gesteld dat men het gestolene niet zou teruggeisen²¹). Norberts *propositum* blijkt dus een extreem-evangelisch ideaal, een letterlijk navolgen van de evangelische voorschriften.

Bij het aanvaarden van volgelingen na de stichting van Prémontré, vermeldt de *Vita B* dat Norbert niemand uitsloot en alle kandidaten aanvaardde, uit alle naties, edelen en onedelen, rijken en armen, ouderen en jongeren, wijzen, eenvoudigen en ongeletterden. Hij deed dit als navolger van het evangeliwoord: "Wie tot Mij komt, zal ik niet buiten werpen (*Joh. 6, 37*)²²). Deze uitspraak van de auteur van *Vita B* maakt veel kans op geloofwaardigheid, niet alleen omdat Norbert aldus

¹⁸) Zie in dit verband het artikel van G. DESPY, *Le temporel de l'abbaye d'Hélécine au XIIe siècle: un piège pour les Norbertins*, in *Revue du Nord*, 1990, LXXII, blz. 429-441.

¹⁹) De termen "pauper" en "paupertas" uit de Vulgaat werden in de middeleeuwen meestal letterlijk geïnterpreteerd, niet met de vele nuanceringen, zoals de hedendaagse exegeten die in de Hebreeuwse context menen terug te vinden. Zie evenwel daarover ook M.L. ARDUINI, *Rupert von Deutz (1076-1129) und der "status christianitatis" seiner Zeit*, Keulen, Wenen, 1987, blz. 216.

²⁰) *Matt. 5, 25-26; Luk. 12, 58.*

²¹) *Luk. 6, 30*: "Omni autem petenti te tribue: et qui auferit quae tua sunt, ne repetas."

²²) *Vita B*, blz. 826D, nr. 62: "Convenerat siquidem in eadem paupertate multitudo de diversis nationibus et diverso genere, nobiles et ignobiles, divites, pauperes, majoris minorisque aetatis, sapientes, simplices et idiotae, sicut vir ille recipere consueverat, in hoc Evangelii imitator effectus: 'Omnem qui venit ad me non ejiciam foras' (*Joh. 6, 37*)".

weerom een evangeliewoord letterlijk opvolgt, maar ook omdat dezelfde houding terug te vinden is bij andere *Wanderprediger*²³⁾.

Bij de studie van de *Vita B* reeds werd er op gewezen dat de *imitatio* een geliefd thema van deze auteur uitmaakt. Zesmaal wordt gemeld dat Norbert handelde "*exemplo Magistri sui*"²⁴⁾. Uiteraard is dat een zeer verspreid hagiografisch thema en men zal dan ook voor elk geval afzonderlijk moeten oordelen of de verhaalde feiten geloof verdienen.

Volgens de *Vita B* handelde Norbert een eerste maal naar het voorbeeld en de woorden van zijn Meester, toen hij, na zijn bezinningsperiode te Siegburg, zijn uur afwachtte²⁵⁾. Deze uitspraak is duidelijk bedoeld om Norbert met Christus te vergelijken, maar bewijst uiteraard allerm minst dat Norbert zelf die voorbereidingsperiode zou hebben doorgemaakt om bepaalde evangeliewoorden op te volgen.

Vlak na het uitkiezen van de vestigingsplaats beweert de auteur van de *Vita B* weerom dat Norbert besloot naar Prémontré te gaan om daar de dood af te wachten, zoals Christus besloot naar Jeruzalem te gaan sterven²⁶⁾. Deze uitspraak is waardeloos voor ons onderzoek omdat de vergelijking met Christus hier weerom van de hagiograaf stamt en het hoogstwaarschijnlijk helemaal niet in Norberts bedoeling lag te Prémontré te gaan sterven.

Bij de beschrijving van de spiritualiteit van de eerste leerlingen van Norbert melden de auteurs van beide *Vitae* uitdrukkelijk dat het hun enige bedoeling was de H. Schrift te volgen en Christus als leidzman te hebben. Zij stellen dit voor als Norberts wil, die hun voorhield dat ze nooit van de rechte weg zouden afwijken indien ze de evangeliën, de woorden van de apostelen en de regel van Augustinus zouden volgen²⁷⁾.

²³⁾ Zie b. v. De *Vita beati Stephani abbatis monasterii Obaziniensis*, in *Stephani Baluzii Tutelensis Miscellanea*..., dl. I, Lucca, 1761, blz. 156: "XXIX. Tunc coeperunt ad monasterium de seculo nobiles et ignobiles, viri pariter ac mulieres, undecunque concurrere et suavi jugo Christi mitia colla submittere."; *Vita Vitalis Saviniacensis*, in *Anal. Boll.*, 1882, I, blz. 365 (meretrices). Ook Robrecht van Arbrissel weigerde niemand, zie J. VON WALTER, *Die ersten Wanderprediger Frankreichs*, dl. I, Leipzig, 1903, blz. 147-148.

²⁴⁾ Zie de *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Anal. Praem.*, 1990, LXVI, nr. 3-4, blz. 164.

²⁵⁾ *Vita B*, blz. 809F, nr. 8.

²⁶⁾ *Vita B*, blz. 825B, nr. 57. Zinspeling op *Luk.* 9, 51.

²⁷⁾ *Vita A*, blz. 683/4: "Erat ergo mens eorum, qui ab initio collecti sunt, sic affecta, ut de corporalibus cura et sollicitudo vix aliqua esset, universum vero studium ad spiritualia contulerant, scripturas divinas sequi et Christum ducem habere. Nam et pater Norbertus exhortabatur eos, asserens eos numquam exorbitare posse qui secum vellent remanere, si professionem suam secundum evangelia et dicta apostolorum et propositum sancti Augustini quod professi fuerant opere complerent." Idem in *Vita B*, blz. 823F, nr. 53.

Te noteren hierbij dat het volgen van de H. Schrift vóór de regel van Augustinus wordt vermeld. Hier kan dus best Norberts mening getrouw zijn weergegeven.

Na een moordpoging te Maagdenburg zou Norbert gezegd hebben dat het past Christus na te volgen in zijn vergevingsgezindheid voor zijn vijanden²⁸). Hoogstwaarschijnlijk heeft Norbert vaak naar Christus' voorbeeld verwezen, doch hier heeft de hagiograaf ongetwijfeld de meest stichtelijke woorden in Norberts mond gelegd.

Evenzo bij de belegering in de toren in de nacht van 29/30 juni 1129, toen Norbert, zoals Christus in de Olijfhof, naar voren zou zijn getreden en zich aangeboden zou hebben om zijn medestanders te beschermen²⁹).

Na afloop van de belegering moest Norbert alleen de H. Mis opdragen, want zijn volgelingen waren gevlucht, evenals over Christus' volgelingen in het Passieverhaal wordt gezegd³⁰). Uiteraard bewijzen zulke vergelijkingen geenszins dat Norbert hierbij de bedoeling had bepaalde evangeliewoorden te volgen.

Na de opstand van juni 1129 bleef Maagdenburg onrustig en Norberts vrienden zouden hem hebben aangeraden voor een tijd weg te gaan, naar het voorbeeld van zijn Meester die zich verborg voor zijn vervolgers³¹). Deze parallel met Christus stamt weerom van de hagiograaf en Norbert heeft trouwens die raad niet onmiddellijk opgevolgd.

Een laatste maal ten slotte vergelijkt de auteur van *Vita B* Norbert met Christus waar hij Norberts vergevingsgezindheid aanstipt, die vergeleken wordt met Christus' gebed voor zijn vijanden³²).

²⁸) *Vita B*, blz. 838E, nr. 97: "...deceat enim nos Caput principiumque nostrum Jesum Christum imitari. Ait enim: Benefacite his qui oderunt vos...". (*Luk.* 23, 34). Deze passage ontbreekt in *Vita A*, blz. 696.

²⁹) *Vita B*, blz. 841B, nr. 106: "...progrediens in obviam, Magister sui exemplum secutus, 'Unum', inquit, 'hominem quaeritis; ecce ego. Parcite istis...'. Zinspeling op *Joh.* 18, 7. De vergelijking met Christus ontbreekt in *Vita A*, blz. 699.

³⁰) *Vita B*, blz. 841E, nr. 108: "...sed et epistolam et evangelium ipsemet legit: recesserant enim omnes ministri sui taedio et timore affecti; ita ut vere dici potest de eo, sicut de summo Capite nostro Jesu Christo: Relicto eo omnes fugerunt." (*Matt.* 26, 56). De vergelijking met Christus vindt men niet in *Vita A*, blz. 699.

³¹) *Vita B*, blz. 842C, nr. 109: "...persuadebant ei, ut ad tempus cederet, exemplo Magistri sui, qui a facie persequentium eum se abscondit, sicut scriptum est: Jesus autem abscondit se et exivit de templo." (*Joh.* 8, 59). De vergelijking met Christus ontbreekt in *Vita A*, blz. 700.

³²) *Vita B*, blz. 842E, nr. 110: "Satisfactionem illius quaerebat, suam autem minime, exemplo sui Capituli, qui dixit, Pater, ignosce illis, non enim sciunt quid faciunt, et illius Apostoli: Nulli malum pro malo reddentes...". (*Luk.* 23, 34 en *Rom.* 12, 17). Deze passage komt niet voor in *Vita A*, blz. 700.

Uit dit onderzoek van de passages waar de auteur van *Vita B* Norbert met Christus vergelijkt, blijkt dus duidelijk dat de hagiograaf zelf de neiging had om zijn held met Christus te vergelijken en evangeliewoorden op zijn handelwijze toe te passen. Heel vaak echter lijken die passages niet bewijskrachtig voor wat Norberts houding aangaat.

Het meest typische voorval ten bewijze van Norberts letterlijke navolging van de H. Schrift leveren de *Additamenta*, de toevoegingen van de Cappenbergse confraters aan de *Vita B*. Deze toevoegingen bestaan hoofdzakelijk uit een aantal wonderverhalen, waarvan de meeste echter rond een betrouwbare historische kern zijn geweven. Toen Norbert met het leger van Lotharius III op weg was om paus Innocentius II te Rome opnieuw op de pauselijke troon te gaan plaatsen, trok het legertje van Lotharius langs Augsburg naar het zuiden. Daar aangekomen zou Norbert als naar gewoonte telkens hij een kerk binnenging op de drempel hebben neergeknield en gezegd hebben: “Vrede zij dit huis en allen die erin wonen”³³). Op zaterdag, 27 augustus 1132, zou Norbert te Augsburg dus letterlijk het evangelisch voorschrift van Christus aan zijn leerlingen hebben opgevolgd³⁴), zelfs wanneer het huis waar hij binnenging een kerk was. Dit gedeelte van het verhaal der Cappenbergers klinkt bijzonder geloofwaardig omdat zij hier één van Norberts gewoonten verhalen, die volledig strookt met de andere gegevens die hier en daar over zijn letterlijke navolging van de H. Schrift opduiken.

Ten slotte moet de vraag worden gesteld of Norbert met zijn ideaal van letterlijke navolging van de H. Schrift een origineel idee leverde. Dit schijnt niet het geval. Het was zeker een ideaal van die tijd of ten minste van bepaalde groepen uit die tijd³⁵), doch men zal verder moeten

³³) *Additamenta...*, MGH., SS., 12, blz. 705: “Solebat hic ter beatus ad orationem ecclesiam quamlibet ingressurus, ad ipsa semper basilicae limina curvatis dicere genibus: “Pax huic domui et omnibus habitantibus in ea”. Zie voor het volledig verhaal van de gebeurtenissen te Augsburg, W.M. GRAUWEN, *Norbertus, aartsbisshop van Maagdenburg (1126-1134)*, Brussel, 1978, blz. 510-516.

³⁴) *Matt.* 10, 12-13; *Luk.* 10, 5-6. Bij Matteus staat dit voorschrift vlak na de uitverkiezing van de twaalf apostelen; bij Lukas na de zending van de 72 leerlingen.

³⁵) Volgens een hypothese van J. VON WALTER, *Die ersten Wanderprediger Frankreichs*, dl. II, Leipzig, 1906, blz. 158-161, ontstond de “Wanderpredigt” rechtstreeks uit een navolging van de desbetreffende evangeliewoorden en niet uit een navolging van Italiaanse voorbeelden, noch onder invloed van de kataren. Dit lijkt inderdaad de beste van de drie hypothesen.

onderzoeken welke personen of groepen dat ideaal nastreefden. Waren het speciaal Robrecht van Arbrissel³⁶⁾ en de *Wanderprediger*³⁷⁾, zoals dat het geval was met het *vita apostolica*³⁸⁾, of was het tevens een breder ideaal van de klooster- of kapittelgeestelijkheid? Bestond het ideaal van letterlijke *imitatio* nog niet vóór Robrecht van Arbrissel, en o. m. bij de Kerkvaders? Terloops moge hierbij nog worden aangestipt dat ook Hendrik van Lausanne zich voor enkele gedragingen (gebruik van een staf met kruis; vooruitzending van twee leerlingen) aan de letterlijke navolging van de evangeliëwoorden hield, die naar zijn mening daarop betrekking hadden³⁹⁾.

Eveneens kan het in dit verband leerzaam zijn niet alleen naar Norberts evangelische leefgewoonten te speuren, maar ook even na te gaan of zijn voorschriften aan zijn volgelingen blijk geven van dezelfde zorg om het evangelie letterlijk op te volgen. Om methodologische redenen kan men hier uiteraard enkel rekening houden met die voorschriften die zeker van Norbert komen en die zijn spijtig genoeg niet zo talrijk.

Vooreerst ontmoeten we in de *Vita B* een paragraaf, getiteld: "Hoe Norbert zijn gezelschap (Hugo) aanmoedigde". Deze passage komt echter niet voor in de *Vita A*, doch wel in alle handschriften van de *Vita B* tot de 16de eeuw⁴⁰⁾. Zij bevat hoofdzakelijk zeer stereotiepe raadgevingen

³⁶⁾ Zie daarover de laatste zin van het boek van J. VON WALTER, *Die ersten Wanderprediger Frankreichs*, dl. II, Leipzig, 1906, blz. 168: "Die Geschichte der mittelalterlichen Frömmigkeit besteht zu einem großen Teil aus einer Geschichte des Begriffes der imitatio Christi. Der Hauptvertreter dieses Gedankens war der heil. Franziskus. Aber das von ihm vertretene Frömmigkeitsideal war längst vor ihm vorhanden. Die ersten bewußten Vertreter desselben waren Robert von Arbrissel und die von ihm angeregten Männer." Norbert verdient hier voorzeker eveneens vermeld te worden, na Robrecht van Arbrissel en vóór Franciscus.

³⁷⁾ Dit schijnt geïnspireerd te worden door P. CLASSEN, *Eschatologische Ideen und Armutsbewegungen im 11. und 12. Jahrhundert*, in *Ausgewählte Aufsätze*, Sigmaringen, 1983, blz. 307-326, zie blz. 314: "Ein rigoroser Biblismus, die buchstäbliche Nachahmung des in der Bibel gegebenen Beispiels kennzeichnet Männer wie Robert von Arbrissel, Peter den Eremiten, Norbert von Xanten, aber auch Tanchelm, Peter von Bruis und Heinrich von Lausanne." In dit citaat wordt o.i. onvoldoende onderscheid gemaakt tussen enerzijds de theoretische exegetische richting, die vaak door de termen biblisme of monastieke theologie wordt aangeduid, en anderzijds het letterlijk naleven van de bijbelse uitspraken in de praktijk. Alleen het laatste wordt hier onderzocht.

³⁸⁾ Daarover H. GRUNDMANN, *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, Hildesheim, 1961, blz. 506-507.

³⁹⁾ J. VON WALTER, *Die ersten Wanderprediger Frankreichs*, dl. II, Leipzig, 1906, blz. 133-134.

⁴⁰⁾ *Vita B*, blz. 817BC, nr. 30. Daarover de *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Anal. Praem.*, 1990, LXVI, nr. 3-4, blz. 166-167.

betreffende de deugdbeoefening in het klooster. Hoe bijbels-gericht ook, deze passage maakt weinig kans Norberts opvattingen weer te geven en blijft waardeloos voor ons onderwerp.

Verderop in de *Vitae* wordt nog een paar maal uitdrukkelijk naar Norberts wil verwezen, met de inleiding: “*voluit ut...*”⁴¹⁾. Hier worden enkele voorschriften van Norbert aangehaald, die voornamelijk zijn strengheid in de kijker plaatsen. Hij wilde nl. dat zijn volgelingen het hele jaar door zouden vasten en zich tevreden stellen met één enkele maaltijd per dag. Volgens de *Vita B* wilde hij dat zij op ezels zouden rijden voor afstanden kleiner dan vier of vijf mijl⁴²⁾. De hagiograaf zelf voegt onmiddellijk hieraan toe dat dit bevel onuitvoerbaar bleek wegens de menselijke zwakheid. Tenslotte beval Norbert nog hopen (*feminalia*) te dragen, wat blijkens de context eveneens als een uiting van mannelijke kracht en een reactie tegen verwekelijking werd gezien⁴³⁾.

Na Norberts voorschrift om wollen kleding te dragen, behalve bij de goddelijke diensten, voegt de hagiograaf nog drie bevelen van Norbert toe, nl. reinheid rondom het altaar; de bestraffing van overtredingen en nalatigheden in het kapittel en overal elders, en de zorg voor de armen en de gastvrijheid⁴⁴⁾.

Uiteraard zijn dit voorschriften die niet los staan van de H. Schrift, maar zij bieden onvoldoende houvast om te stellen dat Norbert ook aan zijn volgelingen in de eerste plaats een letterlijke navolging van de H. Schrift zou hebben opgelegd. Onrechtstreekse aanwijzingen zijn wellicht daarvoor bewijskrachtiger, nl. waar Norbert de evangeliën en de uitspraken van de apostelen vóór de regel van Augustinus stelt⁴⁵⁾, en

⁴¹⁾ *Vita A*, blz. 684; *Vita B*, blz. 824AB, nr. 54.

⁴²⁾ Dit voorschrift ontbreekt in *Vita A*, blz. 684.

⁴³⁾ Ook dit voorschrift vindt men alleen in *Vita B*, blz. 824A, nr. 54; J.C. VANDER STERRE, blz. 112 (zonder varianten!). De oorspronkelijke vorm lijkt wel “*femoralia*”, dijbekleding, geweest te zijn. In de uitgaven staat “*feminalia*”. In de hss. vindt men beide vormen, zowel “*feminalia*” als “*femoralia*”. De laatste vorm bijvoorbeeld in Soissons, 12, fol. 49r (doch later veranderd uit “*feminalia*”), Praag, Lobkowitz 484, fol. 36r en Innsbruck 329, fol. 32v. Zie over de “*femoralia*” o. m. de “*Notationes*” van C.P. DE HERTOGHE, in J.C. VANDER STERRE, *Vita S. Norberti...*, Antwerpen, 1656, blz. 367-369. Een afbeelding van dit soort onderbroek tot aan de knieën, vindt men onverwacht wijze in Fr. BOCK, *Geschichte der liturgischen Gewänder des Mittelalters*, dl. I, Bonn, 1859, blz. 328-330: I. *Das Unterkleid “feminalia, brachae”*.

⁴⁴⁾ *Vita A*, blz. 684; *Vita B*, blz. 824B, nr. 54.

⁴⁵⁾ *Vita A*, blz. 684: “Nam et pater Norbertus exhortabatur eos, asserens eos numquam exorbitare posse qui secum vellent remanere, si professionem suam secundum evangelia et dicta apostolorum et propositum sancti Augustini quod professi fuerant opere complerent.” Ongeveer dezelfde zin in *Vita B*, blz. 823F, nr. 53.

vooral dan waar uitdrukkelijk wordt gemeld dat de eerste volgelingen zich tot doel stelden de H. Schrift te volgen en Christus tot leider te hebben⁴⁶).

Kortom, Norberts volgelingen stelden zich evenals hun meester tot streefdoel het navolgen van de H. Schrift, maar we vinden bij hen niet die typische details zoals bij Norbert zelf, waar hij bijvoorbeeld zelfs bij het binnentreden van een kerk meende Christus' bevel te moeten opvolgen door "Vrede zij dit huis" te zeggen. De "*imitatio*" - gedachte, die zeker niet voor het eerst opduikt bij de Moderne Devoten of in de "*Navolging van Christus*", is in de *Vitae* overal aanwezig, hoewel niet steeds uitgedrukt in concrete daden.

Besluit:

Vermits Norbert zelf geen geschriften heeft nagelaten, tenzij enkele oorkonden, blijft het onmogelijk uit te maken tot welke richting van bijbelexegese hij in theorie behoorde. Alleen kan men vermoeden dat Norbert geen voorstander was van kryptische beschouwingen en als volkspredikant streefde naar concrete duidelijkheid en verstaanbaarheid.

Uiteraard moet men hier onderscheid maken tussen de verschillende tendensen in de bijbelexegese die in de 12de eeuw bestonden en het beleven van de voorschriften van de H. Schrift in ieders dagelijks leven. Alleen dit laatste kunnen we voor Norbert tot op zekere hoogte bestuderen. Uit zijn levenswijze blijkt in ieder geval dat hij in de praktijk, voor zijn persoonlijk leven en voor zijn volgelingen, een letterlijke naleving van de evangelische voorschriften voorstond.

Mankevosstraat 71
B-1860 Meise

W.M. GRAUWEN, O. Praem.

⁴⁶) *Vita A*, blz. 684: "...ut de corporalibus cura et sollicitudo vix aliqua esset, universum vero studium ad spiritalia contulerant, scripturas divinas sequi et Christum ducem habere." Idem in *Vita B*, blz. 823F, nr. 53.